

בעיר חדשה שאין בה מנהג, שכך יש לעשות. ולפי זה אין כאן מחלוקת. (עפ"י ר"ן ועוד. וכן פסק הרמב"ם (אישות כג, יא-יב). ע' בשו"ת מהרי"ק פא). ואפשר שתנא קמא מדבר במקום שאין נוהגים לפחות ולהוסיף אך גם לא התנו במנהגם להפך, שכל שבאים לדין על כך מוסיפים ופוחתים, כי צד דין יש בדבר שהנישום ראוי לפחות והמעות ראויים להוסיף. (עפ"י ראשונים).

'אשריכם ישראל בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם ובזמן שאין עושין רצונו של מקום מוסרן ביד אומה שפלה' — אמר 'אשריכם' על שני הצדדים, כי שניהם למעלת ישראל; כי כל אומה יש לה שר ומזל בשמים, אבל ישראל אין להם מזל אלא חלק ה' הם וחבל נחלתו, ועל כן כשעושים רצונו הם למעלה מכל האומות ושריהם, [כענין שנאמר באברהם שהוציאו הקב"ה החוצה מכל צבא השמים והביט עליהם מלמעלה למטה], וכשאינן עושים רצונו, מסלק הקב"ה שכינתו מהם והרי הם שפלים ונבזים מכל האומות, כי להם יש שר ומזל ולהם אין. (מהרש"א)

*

'וכנגד השום הוא פוסק פחות חומש' —

'שמעתי טוב טעם בשם הבעל-שם-טוב למה מותר לשנות בשדוכין, והוא לכאורה מבואר בגמרא כתובות דס"ו ע"א דאיתא שם במשנה וכנגד השום הוא פוסק פחות חומש, ופרש"י שדרך הנועדים למזמוטי חתן לשומם יותר משויים לכבוד הכלה, ובאמת לא נמצא היתר לשנות לכתחלה מפני הכבוד בשום מקום, רק בשביל השלום מצינו שגדול השלום שהקב"ה שינה בו (יבמות סה:), וזהו אם כבר נולדה קטטה בין אדם לחבירו או בין איש לאשתו. ואמר הבעש"ט שהוא כדי לתת חלקו דהסטרא-אחרא, דקשה לזווגם כקריעת ים סוף, והוצרכו לשחדם'. (נחל אשכול — תולדות)

דף טז

באורים הערות ופרפראות

'לכבודו הוא דעבד' — והלוא אותו נקדימון בן גוריון אמר על עצמו (תענית כ). 'רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך עשיתי' והסכים הקב"ה עמו, כדמוכח שם. עוד איתא שם שנתכנה 'אהובו של מקום'. היתכן שאהובו של מקום יעשה לכבוד עצמו? ודאי, היו לו שיקולים מוצדקים בהנהגה זו, אולי על ידי שמתכבד בנתינתו לא יתביישו העניים מלקבל, גם משום כך לא ייחשב בעיני עצמו ל'נותן'. ועל אף כל הכוונות, סוף סוף 'ריח של כבוד' ורווח אישי יש כאן... (עפ"י שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ — מאמר יב, תשל"ב)

— לפי שהיה אז 'עידן דרתחא', זמן החורבן, לכך נענש עונש גדול כל כך, הגם שנתן צדקה אלא שלא נתן כראוי. (עפ"י החפץ חיים, מובא בקובץ שעורים)

זואיבעית אימא כדבעי ליה למיעבד לא עבד' —

'מכאן תשובה להרבה שואלים, מדוע אינם מתעשרים אחרי שהם מפרישים מכספם לצדקה ולעמלי

תורה. והתשובה היא יען כי אינם נותנים לפי הברכה אשר ברכם ד', כדבעי למעבד לא עבדי. הם מיחסים נתינתם לערך העני, אבל האמת אינה כן, אם העני נותן איזו פרוטות יוצא ידי חובתו כראוי, והעשיר צריך לתת חלק הראוי לו לפי עושרו הוא, ולא לפי ערך נתינת העני. ולא לחנם משלו חז"ל על זה בכתובות דף ס"ו הנ"ל, 'מלח ממון חסר' וכפרש"י שם, הרוצה שיתקיימו מעותיו ימלחם לצדקה, והכל יודעים כי חתיכת בשר גדולה דורשת מלח במדה יותר גדולה, ומי שמקמץ המלח מתקטנת ממילא החתיכה...'. (מתוך חפץ חיים על התורה — ראה יד, כב).

(ע"ב) 'אמרו עליו על הלל הזקן... ורץ לפניו שלשה מינין' — לפי מה שכתב הרמב"ן (בסוף פרק שני דבבא מציעא) שזקן ואינו לפי כבודו פטור בכל המצוות שבין אדם לחברו, ולא רק בהשבת אבידה, ולדעת הרא"ש (פ"ב דבבא מציעא) במקום שהזקן פטור, אין לו זלזול בכבוד התורה — לפי זה יש לעיין כיצד נהג הלל זלזול בעצמו. ושמא היה זה במקום שלא הכירוהו. (קובץ שעורים) ע"ע משך חכמה — יתרו כ"ח (בסופו), בענין הנהגות הלל ושמאי.

'ההוא דאתא לקמיה דרבא, אמר לו במה אתה סועד, אמר לו בתרנגולת פטומה ויין ישן...'. — תפילת העני בכחה לעורר פתיחת שפע ורצון בעולם מאת הקב"ה. וכמו העני הזה, על ידי תשוקתו ותפילתו התעורר שפע כל כך עד שגם רבא קיבל השפעה. וזהו עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו — בעת שהאדם מכיר בחסרונו ולבו נשבר בקרבו ותאב שהקב"ה ימלא חסרונו, (זהו 'עני'), בכחו לפתוח כביכול ידו של הקב"ה להשפיע שפע וברכה לכל — פותח את ירך ומשביע לכל חי רצון. (מתוך מי השלוח ח"ב תהלים קמה, עפ"י הוזה"ק וישלח קסה: בלק קצה. פינחס רכו).

'יש לו ואינו רוצה להתפרנס — נותנין לו לשום מתנה וחוזרין ונפרעין ממנו. חוזרין ונפרעין ממנו? תו לא שקיל?!...'. — משמע שלולא סיבה זו 'תו לא שקיל', נפרעים מנכסיו בניגוד לרצונו. מכאן הוכיח מהר"ם מרוטנבורג (מובא בהגהות אשר"י כאן ולעיל פ"ד) שפודין שבוי מממון של עצמו, אף בניגוד לרצונו.

'נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים, מנא לן מתמר...'. — מדברי התוס' בסוטה (י) מבואר שחייב מן הדין הוא זה, שחייב אדם להמית עצמו ולא לבייש חברו ברבים. וכן משמע ב'שערי תשובה' לרבנו יונה (שער ג, קלט). וכן כתב ה'פרי-חדש' בהגהותיו 'מים חיים' על הרמב"ם (הל' יסודי התורה ה). ויש מי שכתב שהלבנת פנים הוא בכלל 'אביזרייהו' דשפיכות דמים, ולכן לא נמנה בנוסף לשלש עברות. (חדושי הנצי"ב בסוטה שם).

והוכרחו התוס' לפרש כן, שאם לא היה זה מן הדין, היה אסור לתמר להחמיר בדבר (חדושי הגרי"ז על הש"ס). וכשיטת הרמב"ם (הל' יסודי התורה ה, ד), שכל שדינו ב'עבור ואל יהרג', אם נהרג, הרי זה מתחייב בנפשו. ואמנם התוס' במקום אחר (עבודה זרה כז: ד"ה יכול) הסתפקו בדבר, האם רשאים להחמיר בשאר עברות ליהרג ולא לעבור. (וע"ע במש"כ ב'מנחה חריבה' בסוטה שם. ועוד יש לדון בזה על פי דעת הסוברים שכן נה מצווה למסור נפשו ולא לעבור על אחת משבע מצוותיו).

ואולם במאירי (בברכות ובסוטה) כתב 'דרך הערה אמרו...'. 'דרך צחות', ומשמע שסובר שלא אמרו כן אלא בדרך הפלגה. ואף ב'שפת אמת' כתב על דברי התוס' 'הוא תמוה בעיני'. וראה בהרחבת ענין זה בשו"ת יביע אומר ח"ו יו"ד יג, יב.

ובעלי המוסר והמחשבה אמרו, שמלבד החיוב שבדבר (להתוס'), כך גם ראוי לו לעשות, מבחינת

שיקול המעשים ותוצאתם. ובוה מדויקת לשון חז"ל 'נוח לו לאדם ולא אמרו' חייב'. (ע' בחידושי אגדות למהר"ל שבאר זאת, שפגיעה בצלם אלקים חמורה יותר מכליון הגוף ושרפתו. וע' ב'שיחות מוסר' להגר"ח שמואלביץ לו תשל"ב).

בספר 'מנחת שלמה' (1) האריך לדון על מניעת הלבנת פנים ברבים במקום דחיית איסורים. ובסוף דבריו כתב, שלעבור על איסור תורה ב'קום ועשה' כדי למנוע הלבנת פני חברו — ודאי אסור. אמנם יש לדון על איסורים דרבנן ואף על איסור תורה ב'שב ואל תעשה', שהתירו בגנאי גדול לעבור משום 'כבוד הבריות'. וסיים שהדבר צריך הכרע.

(ויש להדגיש שלא דן אלא בעשיית פעולה למניעת הלבנת פנים. ואמנם, נראה מצד הסברא, שהלבנת פני חברו ברבים בפועל לא הותרה לאדם, גם אם לולא שילבין היא נאלץ לעבור על איסור תורה, אפילו ב'קום ועשה'. כגון שמאיימים עליו להלבין פני חברו ברבים או לחלל שבת או ייהרג, שלכאורה נראה שיעבור, ולא יהרג ולא ילבין. וצ"ב. ודין הלבנת פנים וביזוי לאחרים כדי להציל אדם אחר ממיתה — יש שנראה מדבריהם לכאורה שאין הדבר מותר. ואולם לפי מה שהעלו הפוסקים (דלא כהגר"ש קלוגר ב'חכמת שלמה' חו"מ תכו) שחייב אדם לבזות עצמו כדי להציל את חיי חברו, נראה ממילא שמותר לבזות אחרים כדי להציל, ואף חייב לעשות כן במקום ההכרח, שהרי אותם אחרים הלא מחויבים בעצמם לעשות כן. [ומסתבר שאפילו באדם שאינו בר מצוה]. ע"ע במובא בסנהדרין עג, עה — חוברת מג).

'מר עוקבא הוה עניא בשיבכותיה דהוה רגיל לשרורי ליה ארבע מאה זוזי כל מעלי יומא דכיפורא'... — דקדק ליתנם בערב יום הכיפורים, שזכות המצוה תכריע דינו. או לפי שביום זה נצרך העני לה, לסעודתו. (מהרש"א). ובכמה מקומות בגמרא ובפוסקים מוזכר ענין נתינת צדקה בערב יום הכיפורים — ע' קדושין פא. — מעשה דפלימו; בבא בתרא י. — מעשה בריב"ז; רמ"א או"ח תרה; אגרת התשובה לגר"ז מלאדי ספ"ג.

— סכום זה, 'ארבע מאה זוזי', נקוב בגמרא בהרבה מקומות, לפחות באחד עשר סיפורים. ועל פי הפשט, לשון זו קבועה להדגיש הפלגת הממון, ואינו בדוקא (מגדים חדשים (וויס) ברכות כ.).

'מר עוקבא הוה עניא בשיבכותיה דהוה רגיל כל יומא דשדי ליה ארבעה זוזי... אתיא דביתהו בהדיה'... — מדברי התוס' במסכת מנחות (קז:): מתבאר שמחיר כבש מצוי בימיהם היה ארבעה זוזי. ולפי זה, באמרו 'ארבעה זוזי', אפשר שבא להשמיענו שהיה אותו חסיד משלם לעניים מדי יום דמי קרבן חטאת, לכפרה, כשם שאנו משלמים פרים שפתינו, באומרינו פרשת חטאת. וכיוצא בזה פסק הרמ"א (או"ח שלד, כו) על מי שחילל שבת בזמן הזה, שיפריש דמי חטאת לצדקה. (נפש חיה (מרגליות) שם. ע"ע: גיטין נה: 'כל דקטיל ליתני ד' זוזי'; ושם נו: 'היב לי' ד' זוזי לישראל').

— ולא נמנע להוליך אשתו עמו, לפי שחשבה כגופו, ונשאר הדבר בגדר 'מתן בסתר' (מאירי).

*

'... האותיות שאלוני אודות הגדרה של צדקה להכנסת כלה, עד היכן מגיע, האם מחויבים ליתן לרכוש דירה יקרה שאפשר לקבלה במקום אחר בזול יותר, האם מחויב ליתן כספו לעשות סעודת חתונה באולם יקר... וכיו"ב לענין תכשיטין...'.

... הנה לשון הש"ס ד'שוכרין לו דירה' ודאי משמע הא לקנות לו בית אין מחויבים. וגם אם נימא דכהיום שהרי פעמים זה בלתי אפשרי, ממילא גם קנית דירה נכנס בגדר די מחסורו — זה בית, דהא זולת זה לא ימצא אשה, מכל מקום פשיטא מאד דרק הכי-צריך וזול הוא בגדר צדקה, לא דירה רחבה בת כך וכך חדרים, דלכן אפקה תורה בלשון די מחסורו וכו', וכאיך ברייתא דאין אתה מחויב לעשרו — וקשה דמה קסלקא דעתין דכן מחויב לעשרו עד דנצרך קרא על זה — אלא על כרחך דהכי קאמר דקס"ד שתתן לו מה שצריך לו באמת ביד רחבה כל כך עד שאתה מעשרו על ידי זה, לזה כתבה תורה דרק למלאות החסרון ביותר, לא דרך עשירות...

ופשיטא לי דהאי דינא דאין אתה מחויב לעשרו שייך גם בעני בן טובים ועשירים, הגם דאמרינן שם בכי האי גוונא אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו — היינו לתת לו אורח חייו כאשר הוא רגיל ולא יתרעם על גורלו, אבל פשיטא דלהעשירו אין חיוב.

והיוצא מזה דגדר חיוב אינו אלא להשלים לו החסר ביותר, ולא כאלה המפריזים על המדה. זה באופן כללי... והיות שיש כהיום הרבה נצרכים כאלה, צריכים לחלק ה'די מחסורו' לכולם, ובשום אופן אין חיוב לתת מותרות שגם לפי ערך הזמן והדור אפשר לחיות בלעדם...'. (מתוך שבט הלוי ח"ט רב. ע"ש פרטים נוספים בח"ד קל ובח"ה קלד).

דף סח

'כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודה כוכבים...' — לפי שהנתן צדקה, הקב"ה משלם לו, ככתוב מלוח ה' חונן דל, והמעלים עיניו ממנה, יש לו לב בליעל לומר שאין מי שישלם לו, והרי הוא ככופר בה' ומודה באלהי כסף ואלהי זהב.

וכשם שהעובד עבודה זרה סבור שיש בידה להטיב ולהרע, כמו כן המעלים עיניו מצדקה, סבור שיש כח בממון להטיב לו, ובחסרונו — ירע לו, והלא כתיב לא יועיל הון ביום עברה, ואם נגזר עליו עונש, לא יצילהו ממונו, אדרבה, ע"י שמחסר מממונו לצדקה, יינצל מחסרון אחר. וכן בשאר מצוות, ע"י שטורח ויגע לדבר מצוה או מתבזה בשבילה, ינכו לו עי"ז בטורח ובזיון ממקום אחר. (עפ"י מהרש"א ב"ב ט. וקובץ שיעורים).

(ע"ב) 'פרנסה אינה כתנאי כתובה. מאי אינה כתנאי כתובה?...' — התוס' ושאר ראשונים נתנו טעמים שונים מדוע אין מפרשים אינה כתנאי כתובה לענין ההלכות שנזכרו לעיל, שומא בדעת

האב; בגרו ונישאו. (וע' אור שמח הלכות אישות כ, ג).

וכיוצא בזה הוכיח מכאן המהרי"ל (בתשובה עה) שפרנסה אינה נגבית אלא מנכסי האב ולא מנכסי האם, וכדין המזונות (כפי שמפורש במשנה — בבא בתרא קכב), שאם לא כן, היה לו לפרש לענין זה פרנסה אינה כתנאי כתובה. וכבר דנו ראשונים בבבא בתרא (ע"ש בריטב"א ובנמוק"י) בהלכה זו (והמהרי"ל לא הביאם). ויש לדחות ראייתו, שחילוק זה ניתן לשמוע מהמשנה עצמה, מכך שנקטה דין זה שגובין מן האב, רק לענין מזונות ולא בפרנסה. ולכן לא מסתבר לפרש דברי רב הונא כלפי דין זה. (בית שמואל קיג סק"ד). שתי דעות אלו הובאו בפוסקים (אה"ע קיג, ב). וע"ע לעיל נב:

*

'דהא רמאי שכיח, כדאיתא בפרק מציאת האשה בואו ונחזיק טובה לרמאים — ואי לא שכיח, לא הוינא מפטרינן מחטא'. (שו"ת מהרי"ק שורש ז)

ב. לפירוש רבנו חננאל, כשהחתן מייחד לה כלים וכד' לתוספת כתובה, כשהוא בא לשוּמם ולכתבם בכתובה, כותב פחות חומש מהשומא, מפני ששמים יותר משווים לכבודו, או לפי שהיא משתמשת באותם כלים.

ג. החתן מקבל עליו ליתן עשרה דינרים לקופה של בשמים לכל מנה ומנה שהיא מכניסה לו, (שכך שיערו שהאשה המביאה לבעלה מנה ראויה היא לבבשמים של עשרה זוז). אמר רב אשי (ברי"ף: רב אסי): לא נאמרו דברים הללו אלא בירושלים (שבה היו הנשים נוהגות להתקשט בבשמים).

נסתפק רב אשי אם מדובר על מנה הנישום או על מנה המתקבל על ידו, דהיינו פחות חומש. וכן נסתפק אם נותן לה זאת ביום הראשון או בשבת ראשונה או בחדש או בשנה בתחילת נישואיהן, או לא יתן הכל בבת אחת אלא מעט מעט, בכל יום או בכל שבוע או חודש או בכל שנה ושנה (עפ"י תוס'). ועלה ב'תיקו'. רבן שמעון בן גמליאל אומר: הכל כמנהג המדינה.

רשב"ג מדבר גם על שום ועל כספים. (ר"ן עפ"י התוספתא). והלכה כרשב"ג. ואפשר שתנא קמא אינו חולק אלא מדבר בעיר חדשה שאין בה מנהג. (עפ"י ראשונים).

ונראה מדברי הראשונים שכל שלא הוברר על מנהג מסוים שנתפשט בכל המקום, צריך לנהוג כפי הדין הנאמר במשנה. ואולם לענין כתיבת כתובה פחות מהנדוניה, פשוט וברור שאין לעשות כן ואין לילך אחר מנהג כזה. ואין שום חילוק בדין תוספת שליש בין בתולה לאלמנה. (עפ"י שו"ת שארית יוסף מה).

דף סז

קכד. א. הכניסה לו בנדוניה זהב; חתיכות, כלים, ודינרים — כיצד הוא נישום ונכתב?

ב. אלו חפצים נידונים ככספים לענין ריוח שלישי? אלו חפצים אשה גובה נדוניה מהם?

א. אמר רב שמן בר אבא אמר רבי יוחנן: הכניסה לו זהב (- חתיכות. רש"י) — שמים אותו והרי הוא כשוויו, ואינו פוחת חומש כשאר כלים שהם פוחתים. וכן הדין בכלי זהב.

ואולם זהב שנפרך וניזוק וכד' — הרי הוא כשאר כלים והבעל פוחת חומש. (כן בארו הברייתא לפי ה'אבעית-אימא' כפרש"י. ורב אשי העמיד ב'ממלא' — זהב דקיק (רש"י). ויש מפרשים: זהב שניטל מן הארץ ואינו מזוקק). דינרי זהב — הרי הוא כשאר כספים שמוסיף חומש, מלבד במקום שלא נהגו לפורטם. ואם יוצאים על ידי הדחק — מחלוקת חכמים ורשב"ג (כפי הסבר אחד שבגמרא).

ב. בשמים של אנטוכיא הרי הם ככספים לתוספת שליש (רבי ינאי), מפני שהם עיקר סחורתם.

גמלים של ערביא (רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן); שמלות של מכסי (שם מקום), שקים של רודיא, חבלים של קמחוניא (רב פפי) — אשה גובה נדוניה מהם. (רש"י: ריוח שלישי, לפי שהם ככספים. רבנו תם: כתובה נגבית מהם כקרקעות, שסומכים על אותם דברים כעל קרקע).

אף על פי שמדין התלמוד כתובה אינה נגבית ממטלטלים של היתומים אלא מקרקע [ויש סוברים שאף גרושה אינה גובה ממנו עצמו אלא מקרקע. ע' קדושין סה: ובראשונים] — הגאונים תקנו שגובה. ויש סוברים שאף מדין התלמוד הוא, מאחר ומטלטלים שלנו הרי הם כגמלים של ערביא וכד', שדעתם של האנשים סומכת עליהם. (עתוס').

- קכה. א. כמה יש לאדם ליתן לנדוניית בתו? וכמה נותנים הגבאים כשמישיאים את היתומה?
 ב. יתום ויתומה שבאו לפנינו — מי קודם לפרנסה ולנישואין?
 ג. כמה צדקה יש ליתן לעני?
 ד. מי שאין לו ממון ואינו רוצה להתפרנס מן הצדקה — מה יעשו? ומה עושים למי שיש לו ואינו רוצה להתפרנס משלו?
- א. המשיא את בתו סתם — לא יפחות לה מחמשים זוז, זוז מדינה שהוא שמינית מזוז צורי. [פסק להכניסה ערומה — לא יאמר הבעל כשאכניסנה לביתי אכסנה בכסותי, אלא מכסה ועודה בבית אביה].
 אין כופים את האב על נתינת נדוניה לבתו אלא שכן ציוו חכמים לעשות לכתחילה. ואין ראוי ליתן יותר מדאי, שיש בזה משום העברת נחלה מן הבן. (עפ"י לעיל נב; תוס' ג.).
 וכן המשיא את היתומה (— גבאי צדקה) — לא יפחות לה מחמשים זוז אם יש בכיס — מפרנסים אותה לפי כבודה.
- (בטעם שיעור חמשים זוז — ע' בפני יהושע ובשבט הלוי ח"ה קלד, ב. ובזמן הזה שיעור זה אינו משמעותי ככל להוצאות התונה וכסות וכד'. ע' בשו"ת בית שלמה יו"ד חב קו; שבט הלוי ח"ה קלד, ג.).
- ב. יתום ויתומה שבאו להתפרנס — מפרנסים את היתומה ואחר כך מפרנסים את היתום, מפני שהאיש דרכו לחזור על הפתחים ואין אשה דרכה לחזור.
 כתב הר"ד שמדובר כשיכול היתום לחזור ולהתפרנס אם לא ניתן לו מכיס של צדקה, ויותר גדולה בושת האשה לחזור משל האיש. אבל בלאו הכי — האיש קודם לאשה להחיות. (וע"ע בית יוסף יו"ד רנא).
 יתום ויתומה שבאו לינשא — משיאים את היתומה ואחר כך משיאים את היתום, מפני שבושתה של אשה מרובה משל איש.
- ג. יש ליתן לעני כפי מחסורו אשר יחסר לו. לפרנסו אתה מצווה ואי אתה מצווה עליו לעשרו.
 יתום שבא לישא — שוכרים לו בית ומציעים לו מטה וכל כלי תשמישו (בצמצום גדול ולא בריוח. מאירי), ואחר כך משיאים לו אשה.
 היה מורגל לפינוק וירד מנכסיו — נותנים לו כפי צרכו, אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו ורץ לפניו שלשה מילין. וכן מסופר על כמה מהאמוראים שהיו נותנים לעני מאכל ומשתה כפי שהיה מורגל לסעוד.
- א. יש דברים שאין שייך בהם פינוק, כגון אכילה במפות של משי וכד', והנוהג באותם דברים אין נותנים לו צדקה, שאינו 'עני'. (וכמעשה דרבי חנינא, כפירוש התוס').
 ב. בא העני ושאל די מחסורו ואין יד הנותן משגת — נותן לו כפי השגת ידו. וכמה, עד חמישית נכסיו מצוה מן המובחר. ואחד מעשרה בנכסיו — בינוני. פחות מכאן — עין רעה. ולעולם לא ימנע עצמו משלישית השקל בשנה. וכל הנותן פחות מזה לא קיים מצוה. ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן צדקה לאחר. (רימב"ם מתנות עניים ז,ה).
- ד. אין לו ואינו רוצה להתפרנס מן הצדקה — מערימים עליו ונותנים לו לשם הלואה וחוזרים ונותנים לו לשום מתנה. דברי רבי מאיר. [ובברייתא אחרת אמרו: אומרים לו הבא משכון וטול, כדי שתזוה דעתו עליו, שיאמר הלואה היא זו ויטול בלא בושת, כי יאמר אין לי משכון והם יאמרו טול בלא משכון]. ולדברי חכמים (כפירוש רבא) פותחים לו לשום מתנה.

יש לו ואינו רוצה להתפרנס משלו — נותנים לו לשום מתנה וחוזרים ונפרעים ממנו לאחר מיתה. דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים: אין נזקקים לו. והיא דעת רבי שמעון. הרמב"ם (מתנות עניים ו,ט) פסק כרבי שמעון, שעשיר המרעיב את עצמו ועינו צרה בממונו שלא יאכל ולא ישתה — אין משגיחים בו.

דף טח

קכו. א. מה עונשו של המעלים עיניו מן הצדקה? ומה עונשו של המקבל צדקה ואין צריך לכך?
ב. האם מחייבים את העני למכור ביתו וכלי תשמישו?

א. כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודת כוכבים (בליעל — בליעל לגזרה שוה). אמר רבי אלעזר: בואו ונחזיק טובה לרמאים, שאלמלא הן היינו חוטאים בכל יום (בכך שאנו מעלימים עין מן העניים, אבל עכשיו הרמאים גורמים לנו). המסמא את עינו (מראה עצמו כאילו עינו סמויה) והמצבה את בטנו והמקפח את שוקו — אינו נפטר מן העולם עד שיבא לידי כך. המקבל צדקה ואין צריך לכך — סופו אינו נפטר מן העולם עד שיבוא לידי כך.

ב. עני שאין לו מאתים זוז — רשאי ליטול מתנות עניים, ואין מחייבים אותו למכור את ביתו ואת כלי תשמישו.

לדברי רב זביד, דוקא בכגון כוסות וקערות שמאוס עליו להחליפם בפחותים מהם, אבל מטה ושלחן, היה משתמש בשל זהב ישתמש בשל כסף וכד'. והקשו על חילוק זה, ואמר רבא בריה דרבה: במחרישה של כסף — מחייבים אותו להחליפה לפחותה מזו.

רב פפא חילק: אם לא בא לידי גיבוי — אין מחייבים אותו. בא לידי גיבוי — מחייבים אותו. פרש"י, כגון שהיו לו מאתים זוז ונטל לקט שכחה ופאה ונדודע שעשיר היה — בית דין באים וגובים הימנו מה שנטל, ואם אין לו לשלם, מוכר כלי תשמישו היקרים ומשתמש בפחותים. ורבנו תם פירש, אם נוטל מהפקר כגון לקט שכחה ופאה — אין מחייבים אותו למכור. ואם מקופה של צדקה — מחייבים אותו למכור.

קכו. א. כמה נדוניה נותנים ליתומה מנכסי אביה כשבאה להינשא? כמה נותנים ליתומה מנכסי אביה למוזנות ולשאר צרכיה?

ב. בת שבגרה או שנישאה — האם נותנים לה נדוניה מהנכסים?

א. יתומה נוטלת מנכסי האב לנדוניה עישור נכסים — כדברי חכמים. רבי יהודה אומר: ינתן לשניה כדרך שנתן האב לראשונה, בין שהוא עישור או פחות או יותר (רש"י). וכן נקטו שמואל ורב חסדא להלכה כדברי רבי יהודה. ולפי דעה זו אף בבת ראשונה שמין באב, אם היה ותרן או קמצן. ואם אין בידינו לאמוד דעת האב — נותנים עישור נכסים. (כן הוכיחו מדברי רבי ורבה).

לדברי רבנו חננאל, לעולם אין שמין באב לייפות כח הבת, ליתן לה יותר מעישור נכסים, אלא שמין דעתו אם ליתן עישור או פחות. (עתוס' נ: ד"ה ומאי).

מי שיש לו כמה בנות ובן, ראשונה נוטלת עישור נכסים, שניה נוטלת עישור במה שנשתייר לאחר נטילת הראשונה, וכן הלאה. ואם באו כולן להנשא כאחת, מחשבים עישור אחר עישור כפי האמור, וחוזרות וחולקות בשוה. והשאר לבן.

כשאר שם בן אלא בנות, אין תורת עישור נכסים, שהרי כולן שוות בירושה. (כדלהלן סט. וברש"י).